

De toverjas, over de wereld van Jasmijn

Door Wouter van Beek

Als volwassenen lijken we allemaal onze toverjas kwijt te zijn, dat magische kledingstuk waardoor we onszelf kunnen zien als iemand anders, een wereld openend die de grenzen van het gewone overstijgt. In *Through the Looking Glass* laat Lewis Carroll zijn kleine heldin Alice op de schoorsteen klimmen om te zien wat er achter de spiegel ligt. Omdat Alice de fantasie heeft dat er een andere wereld achter kan liggen, vindt zij die ook, een wereld waarin alles is omgedraaid. En met dit boek, een kinderboek dus, heeft Carroll de fantasiewereld van de literatuur blijvend verrijkt. Fantasie is het niet genoeg nemen met slechts één realiteit, maar leven in meerdere werelden tegelijk, met jezelf als schakel tussen deze eigen creaties; fantasie is het dimensioneren van het leven.

De wijze van fantaseren van Jasmijn is die van het kind, en inderdaad kunnen de volwassenen haar niet volgen, maar dat is vooral omdat zij het geheim niet kennen. Wanneer Jasmijn het met iemand had gedeeld, bijvoorbeeld haar oma of opa, dan hadden die haar beer-zijn mee kunnen spelen; als enthousiaste opa, zou ik dat zeker gedaan hebben. Jasmijn zou dan echter een deel van haar beheersing van die wereld moeten prijsgeven en afhankelijk worden van de acceptatie door een volwassene die haar fantasie zou doorconstrueren; dat is niet de bedoeling, die ene jas is genoeg. Dus bewaart Jasmijn haar geheim en juist die geheimhouding voedt haar fantasie, want de voorstellingen in haar hoofd blijven privé, met alleen zichzelf als publiek.

Natuurlijk hebben volwassenen nog wel fantasieën, alleen van een andere aard. Deels worden deze inderdaad verdrongen, omdat volwassenen geleerd hebben dat te doen, maar voor een ander deel zijn fantasieën wel 'geoorloofd', cultureel gesanctioneerd, en kunnen ze een publieke vorm krijgen; anders zou Lewis Carroll niet over Alice kunnen schrijven en Joleijt niet over Jasmijn. Collectieve voorstellingen in een cultuur zitten vol fantasieën, vaak over een niet-waarneembare werkelijkheid, waar het geheim zetelt en het mysterie regeert. Religieuze voorstellingen kenmerken zich door allerlei fantastische werelden, maar de duidelijkste pendant is die met de maskerdansen in Afrika.

De inheemse religies in Afrika lopen onderling zeer uiteen, maar één element is bijna iconisch, dat van de maskerade. In ons deel van de wereld denken wij bij een masker aan een gezichtsbedekking. Voor Afrikanen echter is het masker een totaalverschijning, onherkenbaar in zijn vreemd kostuum, met voor het gezicht een afbeelding van iets geheel

anders, vaak een dier. Een masker is in principe een fantasiewezen: Jasmijn met berenjas plus een beer-gezicht, alleen nu waarneembaar voor ieder. Die fantasie stoelt ergens op, en put uit het symbolische repertoire van een cultuur. In Afrika is die basis vaak de bush, de wildernis om het dorp heen. Het is de bush die met takken en vezels de basis van het kostuum levert om de menselijke vorm te verhullen, en om de krachten van de wildernis in de danser te laten komen. Immers, in de bush huizen geesten die de maskers hebben uitgevonden, daar hebben de voorouders voor de eerste maal als masker gedanst, en daar wonen de dieren die de inspiratie vormen voor de maskertypen – masker zijn altijd wilde dieren. Zo dansen de Dogon uit Mali als antilope, vogel, luipaard, boom of als vreemdeling, bijvoorbeeld Fulani, Mossi of zelfs blanke. Als ze beren hadden gekend, zouden de Dogon zeker een berenmasker hebben gemaakt, met een harig kostuum en een gebeeldhouwd berenhoofd, plus danspassen voor een echte berendans, wellicht met een honingraat in de hand. Jasmijn had dat prachtig gevonden, denk ik, maar was dan wel de regie kwijt geweest over haar eigen fantasie.

Het masker is de essentiële ander, en is net als de beer van Jasmijn, gebaseerd op een geheim. Iedereen heeft geheimen, maar die worden pas belangrijk als ze worden gedeeld: het geheim stoelt op georkestreerde onthulling. Jasmijn vertrouwt haar geheim slechts toe aan haar eigen creaties plus de anonieme lezer, selectie is cruciaal in de openbaring. Bij de maskers is dat niet anders: de helft van het publiek behoort niet te weten dat er een man in dat masker zit. Die 'onwetenden' zijn in principe de vrouwen, dat wil zeggen al diegenen die niet zijn ingewijd in het masker. Nu zijn Afrikaanse dorpen glazen huizen waar iedereen ongeveer alles van de ander weet, dus een dergelijk geheim kan niet echt onbekend blijven. Inderdaad weten de vrouwen heel goed wie met dat masker danst, zelfs wie het is, en als het haar man of zoon is zal ze daar trots op zijn. Maar ze mag dat nooit laten blijken, mag niet over maskers praten en ook niet te dicht in de buurt komen. Het geheim is gebaseerd op de kracht van de fantasie, op de krachten die aan de bush worden toegeschreven, en brengt zo zijn eigen wereld voort: het geheim versterkt de fantasie.

Wie zich verkleedt als masker wordt een ander, een dier bijvoorbeeld, maar wel een dier dat voor de helft mens is, dat kan reageren op het publiek, kan roepen, soms kan praten, en in elk geval kan bewegen op de muziek: een beer die boodschappen kan doen. In die transformatie naar een ander wezen, iets tussen de bovennatuur en de natuur in, creëert de maskerade een andere wereld die fascinerend is in zichzelf, en waarin het

genoeglijk verkeren is. Maar deze fantasie staat niet compleet los van de werkelijkheid en oefent wel degelijk invloed uit op de gewone wereld: een maskerritueel resulteert in een goed jaar, en wel een met veel kinderen, een goede oogst, maar vooral met een nieuwe lichtung aan geïnitieerde mannen, nieuwe volwassenen die het dorp verder zullen leiden. Systematisch als ze zijn, hebben volwassen fantasieën de vrijblijvendheid achter zich gelaten die Jasmijns berenjas nog heeft.

Door onze fantasieën maken we deze wereld leefbaarder, rijker en zeker veel mooier dan deze op eigen kracht zou zijn. Zonder fantasie zouden de wetenschappen nooit bestaan hebben, zouden we geen religie kennen, geen kunst, geen literatuur. Lewis Carroll was een wiskundige in Oxford, en een collega reageerde op *Through the Looking Glass* dat het maar goed was dat Carroll zo'n succes met het boek had, omdat hij voor een goede wiskundige te weinig fantasie had. Deze mini-ode aan de fantasie, deze toverjas van Jasmijn die tegelijk beer en meisje is, wijst ons op alles wat wij als mensen aan onze fantasie hebben te danken. Alles van waarde is niet alleen weerloos, maar stoelt ergens op fantasie.

Dr. Wouter van Beek,

Emeritus hoofddocent culturele antropologie aan de Universiteit Utrecht. Emeritus hoogleraar Antropologie van de Religie aan de Universiteit Tilburg senior-onderzoeker bij het Afrika-Studiecentrum in Leiden.